Licht

dwars door alle duisternisse heen!

Radio-rede uitgesproken door Jo de Haas op 7 Febr. 1934

Prijs 10 cent

Uitgegeven door Jo de Haas, Achillesstraat 56[1], Amsterdam Z

Licht

dwars door alle duisternisse heen

RADIO-REDE uitgesproken door
JO DE HAAS op 7 Febr. 1934

PRIJS 10 CENT

Uitgegeven door JO DE HAAS, Achillesstr. 56[1], Amsterdam Z.

GEACHTE LUISTERAARS!

Het is zeker geen gemakkelijke taak, om in deze tijd van groote economische ellende nog te spreken over geestelijke waarden. Niets immers houdt zoozeer de geheele aandacht van de overgroote massa des volks gespannen, als de vraag naar „het dagelijksch brood".

En wie temidden van deze dagelijks martelende bezigheid gaat spreken over dingen, die „des geestes" zijn, beloopt lichtelijk de kans te worden versleten voor een dwaas, die „steenen voor brood" wil geven! En hoeveel te meer zal men mij persoonlijk voor een fantast gaan houden, die als zoodanig buiten alle werkelijkheid staat, als ik de stelling verdedig, dat juist nu — terwijl de economische nood grooter is dan ooit — ja juist nu de groote massa aan niets méér behoefte heeft dan aan *geestelijk* voedsel!

Het behoeft zeker geen betoog, dat deze zeer positieve gedachte niets heeft te maken met de vraag, of dit ook door de belanghebbenden zelf wordt begrepen. Meestal toch hebben dezen gegrepen naar wat zich richtte tegen hen zelf, om de meest waardevolle dingen achteloos te passeeren.....

Evenmin heeft deze beschouwing, dat in de eerste plaats moet worden voorzien in de behoefte aan geestelijke spijs, ook maar iets te maken met eenige christelijke of kerkelijke visie van welke richting dan ook! Dit, mijn inzicht, is niet gebaseerd op de overweging, dat eenmaal het armoe-bestaan der groote menigte zal worden ingeruild voor een eeuwige hemelsche gelukzaligheid.

Evenmin is er mijnerzijds onverschilligheid of gevoelloosheid ten aanzien van het vreeselijke stoffelijke lijden, dat de groote massa ondergaat. Integendeel. Juist, omdat ik dit alles weet — beter misschien dan velen onder U — is gansch mijn denken er op geconcentreerd tot de *opheffing* er van te geraken! Juist alweer daarom blijft mijn parool: *Voedsel voor den geest!*

Ook al, omdat ik mij in *zekeren* zin *leider* weet.

Maar dit vóór alles — en ook dàn slechts alleen — wensch te zijn in de *allerbeste* zin! Hetgeen beteekent, dat ik niet wensch te voldoen aan de wenschen en de smaken der menigte, als *ik* de heilige overtuiging bezit, dat deze ingaan tegen haar eigen *werkelijke* belangen — ook, al begrijpt ze dat niet.....

En al mijn gedachten, mijn woorden en heel mijn bewegen is slechts gericht op de verwerkelijking ook van het maatschappelijk *recht* en de *waarheid* van dezen tijd. Het onweersprekelijk *recht* al direct, dat ieder mensch bezit, krachtens het feit zijner geboorte op *alles*, dat benoodigd is voor de instandhouding en de verdere uitbouw van zijn leven. Gesteund door de onwederlegbare *waarheid*, dat al dit benoodigde in veel meer dan voldoende mate aanwezig is. Zoodat het verstoken blijven van dit alles op niets dan *onrecht* kan worden teruggebracht. Onrecht, dat tot *recht* hersteld moet worden!

Thans echter schijnt dit laatste verder dan ooit. Het is, alsof de nacht over ons allen valt. Somber dreigend verovert het fascisme de wereld. Sedert 1918 — stap voor stap — langzaam misschien, maar niet minder zeker.....

En tienduizendtallen menschen, die reeds hadden gedroomd van de verwezenlijking hunner idealen, worden met stomheid geslagen. Wat nu!? Beweegt zich de geschiedenis dan *achter-*, inplaats van *voor-* en *op*waarts? Stort dan alles in, vallen wij weer terug en verliezen wij al het reeds veroverde terrein?

Is het wonder, dat wie dàt gelooven, vervallen tot een hopeloos pessimisme, van waaruit geen opstanding meer mogelijk schijnt?

Te midden van deze angstig klemmende, veelsoortige vragen, staat de *denkende* mensch. Die begrijpt, dat al deze vragen geen redelijken grond bezitten. *Want er stort niets in,* omdat er nog niets *werkelijks* was opgebouwd, *wij vallen niet terug,* omdat we nog nergens waren en *wij verliezen geen terrein,* omdat we nog nooit eenig terrein hebben gehad. Dat is de waarheid.

Dat wat wij vrijdenkers en socialisten *werkelijk* als eigendom hebben gehad, dat hebben wij nòg! Als absoluut onvervreemdbaar bezit — onze heilige vrijheidslievende geest. En wat de anderen thans bezitten aan materieele voorrechten, aan bezit dus en aan macht, dat hadden zij reeds altijd! En wat de tiendui-

zendtallen, die er thans steeds minder van gaan begrijpen, wel werkelijk hebben bezeten, dat was..... de illusie, dat dit alles anders zou zijn geweest!!

En ja — dit is dan misschien het eenigst werkelijke, dat hun werkelijk ontnomen is..... die *illusie*! Niet door menschen, maar door de levende feiten zelve, welke in onze dagen overduidelijk demonstreeren, hoe de werkelijke bezits- en machtsverhoudingen altijd zijn geweest. Welnu: om het verlies van die *illusie* kunnen wij niet treuren!! Integendeel. Illusies zijn er slechts, om ze te verliezen, omdat ze — om het met Sigmund Freud te zeggen — geen werkelijke tegenhangers bezitten — zooals licht-duisternis en wit-zwart, waardoor het één tot het ander „verkeeren" kan.

Illusie is schim zonder meer! Er staat niets werkelijks tegenover, of het zou een *andere* illusie, dus tòch illusie, moeten zijn! Zoo ook hebben wij het woord van Sigmund Freud verstaan, waar deze zegt, dat „de illusie geen toekomst" heeft! Hetgeen maatschappelijk beteekent, dat we ons er slechts over mogen verheugen, dat aan talloos vele proletariërs de illusie wordt ontnomen, dat het alles anders zou zijn geweest, dan het werkelijk was. Want wie een illusie armer wordt wint onmiddellijk aan werkelijkheidszin. En het is deze zin voor de werkelijkheid, die ons alleen kan doen strijden, juist in dezen tijd, nu alles donkerder schijnt, dan het in werkelijkheid is!

Geachte toehoorders! Welt het misschien al langzaam aan in U op dat het eerst benoodigde tòch is: *Voedsel voor den geest?* Omdat zonder nieuwe, gezonde, geestelijke instelling geen strijd om meer *licht* kan worden gevoerd en dus geen dagelijksch brood kan worden veroverd! Want waaraan moeten wij het toeschrijven, dat juist op dit oogenblik, nu de krachten der vernieuwing heviger dan ooit moesten inwerken op de tòch ondergaande maatschappij*vorm* van heden, deze krachten passiever zijn dan ooit!? Ja, waaraan? Aan de kracht, waarmede in zoo velen de *illusies* nog voortleven! Waardoor de dragers ervan, onder den invloed eener keiharde werkelijkheid, tot gedesillusioneerden verworden...... Maar toch ook maar alleen, omdat ze *zichzelf* hadden bedrogen!

Hoevelen ken ik er nu reeds uit mijn eigen omgeving, die den strijdbijl hebben begraven. Het waren

de „optimisten". Die met ietwat medelijden op mijn *„pessimisme"* hebben neergezien..... Maar die het eerst vertrokken waren — nu. Gij allen, toehoorders, zult uit Uw omgeving reeds dezelfde ervaring hebben opgedaan. Tenzij gij reeds zèlf tot de deserteurs behoort! Maar juist dan richt ik mij tot U zéér persoonlijk, om U te zeggen, dat gij ongetwijfeld allen brave menschen waart en dat Uwe desertie deze braafheid niet in 't minst heeft verminderd. Maar dat er toch één ding was, dat U ontbrak: *realisme!* Zin tot werkelijkheid. Zin, om de menschen en de dingen te zien, zooals ze waren en zijn. Zin ook bovenal, om U zelf te herkennen! Gij waart teveel ingesteld op de kunstmatige hoogtezon der democratie, die gij had aangezien voor de echte zon van het Socialisme. En toen trok een ander het stopcontact uit — en toen stond ge in donker — en toen waart gij aan deze nüchtere werkelijkheid niet meer gewoon — en toen naamt gij de vlucht.....

Hoevelen hadden niet reeds gedacht, jaren terug, dat het proletariaat in 't bijzonder al aanzienlijk boven nationalisme, militairisme en kapitalisme uit was. Om derhalve thans ontsteld te aanschouwen, hoe ontzaggelijke massa's nog door dit alles bevangen zijn! Of noemen niet de stemmen van rechts dezen tijd dèn tijd van het „nationaal réveil"! Het nationaal ontwaken! *En zij hebben gelijk.* Maar juist daarom heb ik dit ook. Want wat is ontwaken? Wat anders, dan het doorbreken van dat wat sliep. Maar wat dus altijd was! Het was dus niets dan een grondige misrekening te denken, dat millioenen reeds uit waren boven de gezindheid van het fascisme. Juist, omdat dit nog niet zoo is, dààrom *moet* het fascisme er wel zijn....

Maar daarom moeten ook *wij* er wel zijn! *Wij*, die geen illusionisten waren en ook geen pessimisten, maar realisten!! Die dientengevolge altijd hebben geweten, dat eens dóór zou moeten breken, hetgeen sluimerde in den mensch en dat historisch-noodlottig door den wereldoorlog van '14—'18 werd gewekt. En juist, omdat *wij* dit alles altijd zoo precies hebben geweten, zijn wij niet verrast! Niet door de feiten overrompeld en dientengevolge.... *op onze post gebleven!!* Want precies zoo zeker, als het fascisme in de velen niet weg kon blijven, precies zoo zeker *kon het in ons niet komen!*

En zoo is dan deze tijd er een geworden van recht-

vaardiging van vele miskenden! Die miskenden waren de enkelingen, de groepen, de kleine secten, die altoos hadden geweigerd te gelooven in de macht en de beteekenis van het getal, louter om het getal. En die zelf hun beteekenis hadden gezocht in het zoo zuiver mogelijk bewaren van het oorspronkelijk ideaal waarmede zij zooveel mogelijk één wilden zijn. En die desnoods liever vervreemden van de massa, dan van hun heiligste beginselen.

Men noemde hen de idealisten, de utopisten, de dweepers, ja, wat niet al..... Zij waren bovenal niet „praktisch" omdat ze zich niet genoegzaam inschakelden in de burgelijk-kapitalistische samenleving. Maar al dezen, waartoe ik gelukkig ook zelf behoor, hebben het altijd geweten, dat „inschakeling" eerst, eigener beweging, de eerste stap is op den weg der „gelijkschakeling" later, door anderen. En nu is de laatste jaren de zgn. crisis gekomen. Op het politiek economisch terrein eerst — en in deze jaren van ernstige beproeving hebben de „praktischen" het niet kunnen houden tegenover de „dweepers".....

Geachte luisteraars! Misschien wordt het U al meer duidelijk, dat juist in dezen tijd voor zeer, zeer velen het allermeest noodige tòch is: *het voedsel voor den geest!* Want uit het voorgaande hebt gij lichtelijk reeds begrepen, dat juist zij, die zich vóór alles op het „praktische" hadden ingesteld, thans veelal niet anders vechten dan op het tweede plan. Ook nu weer blijken het de idealisten te zijn, die zich door niets laten weerhouden. Die...... „praktisch" blijken te zijn! Door zich niet op het kleine terrein van alle dag — dat voor de meesten het geheele terrein is — te laten wegschuiven, maar door juist nu alles te zetten op het uiteindelijke, omdat alleen zóó het *zooveel-mogelijke* verkregen kan worden. Het oog nog steeds gericht op 't groote ideaal der menschheidsbevrijding, blijven zij voorwaarts dragen de fakkel der verlichting, dwars tegen alle over ons komende duisternis in!!

En wat kan er nu „praktischer" zijn, dan het uitdragen van 't Machtig Groote Licht, in een wereld, die in duisternis dreigt te verzinken!? Maar welke is dan de kracht, die deze menschen tot arbeiden op volle energie in staat stelt in tijden, dat zoovelen bezwijken. Het is alleen maar de kracht van het zekere weten, dat hun niets gebeuren kan. Het is de afwe-

zigheid van angst, angst, welke altijd is uitdrukking van zwakte. Want de mensch, die zichzelve wèèt, behoeft niet te vreezen. Hij immers, is er van doordrongen, dat zijn ideaal niet kan ondergaan, zoolang hij maar zelf niet ondergaat!

En daarom valt er in dezen tijd zoo machtig veel te leeren. Hoevelen worden niet door angst gegrepen en zijn er vanuit hun angst op bedacht, de partij te redden, of de vakbond of een ander *collectiviteit!* Maar zij gaan àl meer ten onder, mèt hun geliefde collectiviteit. Dat komt, omdat zij meenen in de anderen zichzelf te beschermen, terwijl hun het gezonde weten ontbreekt, dat ieder mensch slechts *in zichzelf*, zichzelf behouden kan. Maar doordat allen voor elkander meenen te zorgen, zorgt niemand voor zichzelf! Dit laatste natuurlijk in zedelijk-geestelijken zin bedoeld. Men gaat gezamenlijk onder, omdat slechts de *angst* de velen aan elkander smeedt.

En hoe heiligschennend dit ook moge klinken in de ooren van de velen, die heel weinig leeren, *ik* ben er van overtuigd, dat er in dezen, onzen tijd heel veel ten onder gaat, dat niet mèèr dan die ondergang waard is. Want zijn in deze dagen heel veel groepeeringen feitelijk nog wel iets meer, dan collectieve *angst* en collectieve *domheid?* En de mensch alweer, die zichzelf weet, wordt door deze ondergangen niet verontrust. Datgene, wat ook nog in onzen tijd *recht* en reden van bestaan heeft, dat zal zich weten te handhaven uit eigen, innerlijke kracht. Dat gààt niet onder! Dat kan hoogstens als organisatie ontbonden worden, maar de gezamenlijke kracht van de dàn loswerkende eenheden zal zelfs geen gram verminderen.

Ja, dit is in duistere tijden 't hoopvolle voor den strijdenden mensch — dat hij weet, dat 't werkelijk aanwezige Licht nooit verminderen kan! En omdat hij het mede in zichzelf aanwezig weet, zal hij vóór alles bedacht zijn op het behoud van zijn eigen zedelijkgeestelijke persoonlijkheid. Want door *zijn* ondergang zou de cultuur kunnen verzwakken!

Dat het zóó gedacht zeer wel mogelijk is, dat in de naaste toekomst nieuwe groepeeringen, organisaties en bindingen zullen ontstaan, ligt voor de hand. Het is zelfs naar mijn meening een eerste eisch der cultuur. Zooals het in het belang dier cultuur kan zijn, dat de enkele mensch *welbewust* alléén blijft staan, niet alleen *naast*, maar soms zelfs zeer gewild

tegenover allerlei! Menigmaal in de geschiedenis was dit een symbool van *liefde* en *moed*. Het is onze geestverwant B. de Ligt, die dat nog onlangs in het Januari-nummer van ,,Bevrijding" op de hem eigen, meesterlijke wijze heeft uitgedrukt.

> Hij schrijft over: „de moed, om het voorloopig praktisch te verliezen, wanneer het groote beginsel dit eischt. De moed, om met de massa in het belang der massa zelf te breken en als het gemeenschappelijk beleden beginsel het eischt, recht tegen haar in te gaan, al zou men daardoor desnoods tot „de kleinst denkbare minderheid gaan behooren".

Dringt het misschien tot U door, geachte luisteraars, dat wij leven in een tijd, waarin wel inderdaad alle waarden opnieuw moeten worden geijkt. En dat er tal van die afgezaagde „waarheden" zijn, die als leugens moeten worden herkend! Laat U toch niet wijsmaken, dat de volksleiders, die aan de massa „verkleefd" zijn, dààrmede hun liefde tot het volk bewijzen! De *ware* liefde tot de velen blijkt heel vaak uit de moed, waarmee men die velen durft..... verliezen!! Het kan wel haast niet anders, of de indruk moet bij U groeien, dat op dit oogenblik de enkele mensch heel vaak de *rustige* mensch is. Die zichzelf gelijk blijft, hoe het ook moge stormen in de wereld daarbuiten. En dat kan ook niet anders. Want immers, de eenmaal *zichzelf* bevrijd hebbende mensch — natuurlijk spreek ik over de *innerlijke* bevrijding — *is veilig gesteld*. Hem is de eeuwigheid! Of is het U niet bekend, dat ook wij vrijdenkers, ja *juist* wij vrijdenkers strevers zijn naar „het eeuwige leven"? Maar alweer: ook deze bewering moet voor haar juiste beteekenis opnieuw worden geijkt. Wanneer wij vrijdenkers spreken over het eeuwige leven, beteekent dit, dat wij ook na onzen dood deel willen hebben aan het gebeuren op aarde.

Hoe dit kàn? Door tijdens ons bestaan in onszelf een dusdanige rijke universeele geest op te bouwen, de beteekenis er van ons eigen tijdelijk leven verre overschrijdend is. Wie er b.v. van is doordrongen, dat Waarheid, Goedheid en Schoonheid eeuwig zijn, die kan zich van het eeuwige leven verzekeren door aan deze eeuwigheidswaarden deel te hebben.

Maar ik mag U niet in de war brengen. Ik mag niet de gedachte bij U wekken, alsof dat alles precies

zoo eenvoudig zou zijn, als ik het U hier zeg. Hier valt mij het aan alle Friezen welbekende woord in: „'t is met zissen net te dwaen" — het is met zeggen niet te doen. Vanzelf. In de eerste plaats toch zullen wij wel hebben te onderscheiden tusschen wat waarheid *is* en wat als zoodanig door onze door- en door verleugende wereld wordt vercolporteerd. Spant geheel onze moderne samenleving zich niet in om met alle krachten, tot de bloedigst gewelddadige toe, de leugen als waarheid op te dringen, omdat zij weet aan niets sneller dan aan *werkelijke* waarheid te zullen sterven. En leveren, naast de intellectueele vervalsching niet heele drommen moralisten ons een speciaal op deze samenleving berekende vervalschte ethiek, omdat zij weten, dat ons gansch bestel aan niets eerder zou bezwijken dan aan *werkelijke ethiek!*

En zeg ik U ook maar één woord te veel, als ik beweer, dat het reeds een ontzaggelijke inspanning kost, om dit net van schijn en wezen, dat zoo fijn vervlochten is, te onderkennen? Hoevelen zijn er niet, die hierin nooit slagen en die rustig „ontslapen" in hun geloof aan de eeuwigheid terwijl zij het nooit verder dan tot de *tijdelijkheid* hebben gebracht. Omdat ze aan het *nieuwe* nooit hebben deel gehad. En àls we al tot *weten* komen..... Dan is het óók „niet weten niet te doen". Dan moet nog volgen de *heilige levensdaad,* dan moet nog het woord tot vleesch worden. En hoe weinigen brengen het zoo ver..... Immers, om, na de waarheid te weten, hem ook te *doen,* eischt veel, eischt somtijds alles. Wie denkt hier niet aan het historische woord van F. D. Nieuwenhuis: „Wie in oprechtheid wandelt, wandelt zeker de gevangenis in". En wijst ons dit citaat als zoodanig niet onmiddellijk naar één, die het eeuwige leven is deelachtig geworden? Want hoe zouden wij hem kunnen citeeren, indien hij niet meer leefde onder ons? Ja, leven doet hij *in* ons, omdat hij aan waarheid deel heeft gehad.

En de inhoud van zijn woord doet ons gevoelen hoe zwaar de taak is, om naar waarheid Mensch te zijn. En hoe menigmaal eischt niet de levenshouding veel meer nog dan de cel! Is niet de geschiedenis, óók de tegenwoordige, vol van helden, die de eeuwigheid hebben veroverd door hun leven te verliezen? Ik spreek U van *veroverd,* ja, een woord, dat er U op wijst, dat wij vrijdenkers een van de christelijke geheel afwijkende levensvisie bezitten. Dààr, aan de

andere oever, wordt aan de mensch de eeuwigheid *geschonken,* bij wijze van *genade.....* Wij *veroveren* haar! Door een worstelend leven van leed, bloed en tranen en erger héén. Neen, het is met zeggen, noch met weten te doen......

Maar de worstelende mensch weet dit en heeft er zich mee vertrouwd gemaakt. Of was zóó ook niet de lijfspreuk van F. D. Nieuwenhuis: „Laat ik ondergaan, mits ik slechts nuttig ben geweest". Niet *om* die ondergang, maar omdat daarin de *opgang* is gelegen, zoowel van zichzelf als van de menschheid mede. Zoo krijgt dan het leven weer nieuwen inhoud, nieuwen zin. Doordat wij er zelf zin aan geven. Of is niet het leven dàt, wat men er zelf van maakt?

Hoe menigmaal is er al door de eeuwen heen gesproken over „de kunst, om te leven". En hoe weinigen hebben eigenlijk van die kunst iets verstaan! Want hoe zijn alle dingen op hun hoofd gesteld. Is daarvan ook niet *onze* tijd het sprekende bewijs? En komt dit niet overduidelijk tot uiting in de dagelijks opwellende klacht der velen „dat het leven tegenwoordig niets meer te bieden heeft".

O, gij verdwaasden, die op het leven wacht! Het leven wacht op U! Begrijpt gij dan niet, dat het Leven zich niet *rond,* maar *in* U bevindt? O, zeker, hèt leven, dat van alle tijden was en is, dat zich manifesteert in mensch en dier, in bloem en plant, is *buiten* U. Oók buiten U. Maar voor zooverre dat Leven tot bewustzijn van zichzelf is gekomen, hebt gij er deel aan. Alléén deel aan. Omdat gij er de drager van zijt, omdat gij *mensch* genoemd kunt worden. In ons, menschen, heeft zich het Machtig Groote Leven dat eeuwig is, in een zeer bijzondere verschijningsvorm geopenbaard.

Het dier, de bloem en de plant *leven.* Uit het zelfde eeuwige beginsel als wij. Maar waardoor ze zich van ons onderscheiden, is, dat ze zich geen *doel* kunnen stellen buiten het eigen beperkte bestaan. Ze *leven,* maar ze leven alleen maar om dood te gaan. Daarom blijft een koe een koe. Daarom zou zulk een beest uit de 15de eeuw zondermeer in onze weilanden van thans kunnen worden te grazen gezet. Het zou grazen, zooals een koe uit de 15de eeuw ook reeds gegraasd heeft.

Maar ànders de mensch! Deze uit de 15e eeuw zou zich kennelijk van ons onderscheiden!! Hij leefde in

de 15e eeuw, maar hij zou het niet meer zòò kunnen doen in onzen tijd. Hij zou een vreemdeling zijn in Jeruzalem. Ja, dààr vooral! Want hij zou er een ammunitiefabriek vinden als bewijs, dat ons oorlogvoeren er wel op veranderd, maar niet verbeterd is...... En als symbool mede, dat wij met onze schoone woorden nog wel hééł ver af staan van onzen levensdààd!

Maar deze vreemdeling zou toch ook veel vinden, dat ten goede veranderd is. Al dadelijk zou hij bemerken, dat er een Heilige geest werkt in de wereld, om de geest van het Heilige Leven niet eeuwigdurend te laten aanranden. Dat in weerwil van alles, dat in weerwil van alle krachten die naar den dood drijven, dat in weerwil van alle duisternis tòch doorbreekt het Licht, het Licht, dat schijnt, ook al heeft de duisternis daarvan nòg niets begrepen..... En dat als stille ontroerende en machtige getuigenis hiervan de „dappere ongehoorzaamheid" wordt beleden, zij het dan ook in heel andere kringen, dan waar men er over spreekt! Door onze dienstweigeraars in de stilte van hun cel.......

En als U zich dan de vraag stelt, wat de oorzaak is, waardoor deze 15e eeuwsche mensch alles zoo heel anders zou vinden, dan is het antwoord: omdat wij niet leven om dood te gaan, maar om voort te leven, straks, in de anderen, door onze goede gedachten en goede werken. Ja, zooals de eene koeien-generatie *naast* de andere staat, zoo staan de *menschen*-generaties niet *naast*, maar *boven* elkander. Zoo dragen ze de dingen op elkander over en bouwen cultuur. En zoo leven wij voort in de anderen, althans, wanneer we werkelijk aan gedachte en daad iets tijdens ons leven hebben geproduceerd. Want anders gaan we onherroepelijk de weg van de koe.....

Ja, iets van deze begeerte tot voortbestaan, heeft in primitieven vorm altoos geleefd. Leeft in duizenden nòg, helaas. De zucht, meen ik, van zoovele menschen, om hun geslacht in hun kinderen te laten voortbestaan. Zonder meer..... Want eerste eisch was dan steeds, dat de kinderen niet méér en niet anders dan de ouders mochten zijn! Echte copieën, waarbij iedere retouche, welke tot verbetering zou kunnen leiden, als een soort heiligschennis werd beschouwd. Want niet op den *geest*, maar op den geslachtsnaam kwam het aan! Een prachtig koeien-ideaal. Iedere koe *is* immers, zooals de andere *was!*

Ach, hoeveel geweldiger heeft dan één van Europa's grootste anti-christenen, n.l. Nietzsche, het gezegd in zijn historisch geworden woord: „Niet vóórt-zult ge U planten, maar òpwaarts".

En zoo kom ik dan, na deze overdenkingen toch weer terug bij Uzelf. Want dit is dan toch het geheim van het leven, dat wij zelf er zin aan geven. Voor ons menschen is het zedelijk-groote en dus belangrijke, dat wij ons idealen stellen, welke het eigen tijdelijk beperkte bestaan verre te boven en te buiten gaan! Zóó alleen plant zich de mensch niet vóórt, maar òp! Zóó leeft hij zich de eeuwigheid in. Zóó is het, dat hij althans geestelijk niet behoeft te sterven. Ja, zóó is het, dat een mensch Lichtdrager kan zijn!

En wie zoo eenmaal is gegrepen door het allerbeste in zichzelf, die weet van geen angst en die kent niet de wanhoop, omdat hij zich de eeuwigheid reeds weet „ingeleefd". Dit, geachte toehoorders, is onze beschouwing over leven en dood. Wij hebben ons in het leven slechts één ding te stellen: een *taak*. Die wij zóó hebben te verrichten, dat hij elken dag weer opnieuw is volbracht, opdat de lichamelijke dood ons niet verrasse, maar wij op hem berekend zijn. En ach, hoe wordt er weer niet met dien dood gemanoevreerd! Hoe wordt hij weer niet door bijna alle godsdiensten *mishandeld!* Want instede van hem te zien als de eenige, die aan ons leven waarde en beteekenis kan geven, wordt hij „omgevormd" tot een *angstcomplex* in den mensch..... Of is U allen niet de traditioneele spreekwijze bekend, „dat de dood komt als een dief in den nacht!" Dus tòch bij verrassing! Waaraan dan allerlei vreeselijke voorstellingen en gedachten worden vastgeknoopt, over het al- of niet gereed zijn.....

Maar ik zeg U, dat wie zich deze denkwijze heeft eigen gemaakt en dus nog werkelijk verrast kàn worden, die heeft zijn taak niet volbracht, elken dag. Wie zoo redeneert verraadt alleen maar zijn eigen slechte geweten, omdat hij zijn taak heeft uitgesteld, of er in het geheel geen heeft gehad. En dààrom — nòg niet — *hij* kan den dief in 't huis van zijn leven niet binnen laten. En daarom bid hij om dat leven, vraagt uitstel van den dood, en zoo deze hem tòch moge treffen, dat hij dan niet naar zijn ongerechtigheden zal worden gedaan......! O, boos geweten...... O, bittere zelfkennis, die Uw gebed verraadt!! Alsof gij biddende zoudt kunnen herstellen, wat gij *levende*

hebt nagelaten. En alsof er na wèl verrichte arbeid nog iets te bidden zou zijn.....

Slechts door Uw levenshouding zelve *verovert* gij U de eeuwigheid, want aan het einde van Uw leven staat niet de *genade,* maar Uw eigen zuiver *weten.* En dit dan is de mensch, die begeert te worden opgenomen in het zich immer voortbewegende *Licht,* dat tòch alle duisternisse breken zal. En dat desnoods alle duisternisse nooit doorbreken zal..... Dat blijft hem gelijk. Want dat is niet meer *zijn* zaak, maar die van hen, die na hem komen.

Onze taak is slechts: te werken, zoolang onze levenslamp nog schijnt. Opdat althans *wij* het eeuwige proces der cultuur niet hebben geremd, maar iets van dat proces het onze kunnen noemen.....

Geachte luisteraars! En dit alles zijn nu dus steenen voor brood! Zoo althans denkt gij, niet waar? Want gij zult U misschien afvragen, wat de mensch heeft, in onzen tijd, aan al deze zuiver *geestelijke* inzichten. Misschien zult gij zelfs zeggen, dat gij door dit alles te weten en in U op te nemen geen brood kunt verkrijgen voor Uw vrouw, voor Uw kinderen en voor U zelf. Terwijl ik U toch had gezegd, in den aanvang, dat juist in dezen tijd van economischen nood *geestelijke spijs* het eerst noodzakelijke was.

En dan hebt gij met Uw klacht gelijk! Want op dit oogenblik hebt gij meer aan een handvol geld, dan aan een scheepslading wijsheid. En toch koopt gij met Uw geld niet méér dan waarvan gij een dag kunt leven. Of een week, of een maand en dan hebt gij wederom honger! En staat gij dus weer voor hetzelfde probleem.... Ja juist, zult gij zeggen, — en juist daarom moet ik zien er door te komen — iederen dag weer opnieuw. *En gij hebt wederom gelijk!!*

En ik zal mij wel wachten U aan te raden dezen strijd „om 't dagelijksch brood" op te geven. Of dien strijd te verslappen. Integendeel! Veeleer zal ik U ook voor *dezen* strijd aansporen tot de grootst mogelijke krachtsinspanning! Maar als gij niet méér zoudt doen, dan zijt gij verdwaasden. Want dan worstelt ge voor een koeien-ideaal en vecht gij U zeker de eeuwigheid niet in, zoomin als er dan dus ook maar iets groeit, dat op cultuur gelijkt.

Want zoo immers doet de koe. Welke loeit, als het land is kaalgevreten, die dan weer aanvalt op 't vette veld, dat ook weer kaal wordt enz. enz., tot-

dat zich het beest de dood heeft ingevreten.... En dan staat de volgende koe daar weer *naast*, op 't zelfde plan. Maar wij menschen wilden ons immers van haar onderscheiden! Hetgeen, in onze maatschappelijke taal overgebracht, beteekent, dat wij niet *alle* menschengeneraties kunnen verdoen aan den strijd om 't dagelijksch brood. Wij immers stellen ons als onmiddellijk doel de verwezenlijking van het *Recht* en de *Waarheid*, waarover ik in den aanvang sprak. Het recht op alles en de waarheid, dat de vette landen aanwezig zijn en dat slechts het inzicht en de moed gevonden moeten worden, om deze vette landen van het Socialisme te veroveren!! Niet, om in banaal-materieelen zin te grazen, maar juist om aan het afschuwelijk koeien-ideaal van thans een einde te maken!

De mensch heeft een oneindig hoogere roeping dan het gansche leven te verdoen aan een zoo stumperigen strijd om een stukje brood zonder meer. Maar hoe zullen wij deze worsteling om recht en waarheid, dat is om brood mede, anders kunnen voeren, dan gedragen door inzicht, wil, moed en volharding! En deze elementen put gij niet uit Uw dagelijksche boterham zelve, zij zullen moeten groeien in Uw ziel. Om eens tot wasdom gekomen zich te ontplooien en recht en waarheid te doen. En daarom geef ik U geen steenen voor brood, als ik thans tot U kom, als idealist, om U te zeggen, dat het eerst benoodigde toch is: *voedsel voor den geest*, juist in dezen donkeren tijd. Omdat zonder de innerlijke rust en zekerheid, waarvan ik U sprak, gij niet zult kunnen blijven staan in de machtige orkaan van dezen tijd!

Het is zeker geen gemakkelijke taak, om in dezen tijd van groote economische ellende nog te spreken over „geestelijke waarden". Immers houdt niets zoozeer het denken van de overgroote massa des volks gespannen als de vraag naar het „dagelijksch brood". Zoo ben ik begonnen en zoo wil ik ook eindigen. In de hoop, dat het U iets duidelijker is geworden, als ik U zeg, dat wij geen verdwaasden zijn, wanneer wij nu, ja juist nu, als volwaardige idealisten wenschen te spreken over „de dingen van den geest". Want slechts dan, als in duizenden en duizenden is gegroeid het inzicht, de rust, de zekerheid van het weten, dat wij tòch winnen zullen, zal zich kunnen vormen het groote leger van mannen en vrouwen, dat over genoegzaam heilige kracht zal beschikken, om de donkere wereld

van het heden te bevechten tot de overwinning toe!! En dezen allen tezamen zullen dan vormen het door niets en niemand meer te overwinnen leger van het

Licht, dat breken zal — eens — dwars door alle duisternisse heen!!

